

Szakmai zárójelentés a „Császárkori latin feliratok számítógépes nyelvtörténeti adatbázisa: 3. szakasz” c. K 108399 ny. sz. (2014.02.01.-2018.01.31.) NKFIH (OTKA)-projektről

A "Császárkori latin feliratok számítógépes nyelvtörténeti adatbázisa" című projekt (első szakasz: K 62032, 2006.02.01.-2010.01.31., második szakasz: K 81864, 2010.02.01.-2014.01.31.) fő célja egy olyan (hazai és nemzetközi viszonylatban is hiánypótló) digitális nyelvtörténeti adatbázis létrehozása (a <http://lldb.elte.hu/> oldalon), amelyik a Római Birodalom meghatározott európai provinciacoportja (Illyricum, Gallia, Britannia, Germania, Hispania, Észak-Itália, Közép-Itália és Délkelet-Itália) latin feliratainak vulgáris latin nyelvi anyagát dolgozza fel azzal a céllal, hogy lehetővé váljon a császárkori latin nyelv területi változásainak és nyelvföldrajzi tagolódásának az eddiginél alaposabb megismerése és a feltárt nyelvföldrajzi tagolódások többrétű vizualizálása.

A Projekt munkatervében foglalt vállalásoknak a projektidőszakon (2014.02.01.-2018.01.31.) belüli sikeres teljesüléséről, az elért eredményekről az alábbi bontásban számolunk be: 1. Adatbázis-szoftver és hardver-háttér fejlesztése, 2. Báziskönyvtár fejlesztése, 3. Adatgyűjtés és adatgyűjtők, 4. Konferencia-szervezések és részvételek, külföldi kutatóutak és kurzusok, 5. Publikációk, 6. Összegzés.

1. Adatbázis-szoftver és hardver-háttér fejlesztése

A projekt K 62032 sz. 1. szakaszában megalkotott és K 81864 sz. 2. szakaszában továbbfejlesztett, a <http://lldb.elte.hu/> oldalra telepített magyar és angol felületű Adatbázis-szoftvert a jelentés tárgyát képező projektidőszakban újabb fejlesztésekkel láttuk el, a program megalkotója, Kiss Márton MSc informatikus segítségével.

Ennek keretein belül megvalósultak: 1. a Kiterjesztett Kereső programelem (vö. http://lldb.elte.hu/admin/search_2.php) további fejlesztései, úgymint a) a keresési-szűrési lehetőségek finomítása, pl. az ún. kinyúló datálású időszakra keresés (lefelé-felfelé) irányának választhatóvá tétele, b) a keresési stratégiák elmenthetőségének és sablonként való behívhatóságának megteremtése, c) a modul útmutató help-szövegeinek elkészítése és elhelyezése, d) az export-funkció megújítása, e) a modulra telepítve a keresési találatok földrajzi megoszlásának digitális térképen történő ábrázolhatóságának létrehozása (<http://lldb.elte.hu/admin/localization2.php>). 2. a Kiterjesztett Kereső programelemre telepített Diagram-ábrázoló programelem továbbfejlesztése, úgymint a) az ábrázolandó adatsorok

sorrendjének megváltoztathatóságának megteremtése az adatsorok mozgathatóságának kiépítése révén, b) a Diagramok adatsorai elmenthetőségének és sablonként való behívhatóságának megteremtése, c) a többelemű Diagram-adatsorok külön adatsorokra való (a Diagramon is megvalósuló) szétbonthatóságának létrehozása, d) a Diagramon ábrázolt értékek (választható módon) egész számra vagy egy tizedes jegyre történő kerekítésének megoldása, e) a Diagram-modul útmutató help-szövegeinek elkészítése és elhelyezése. Elkezdődtek továbbá egy új, több megjelenítési, formázási lehetőséget biztosító és támogatással rendelkező google diagramrajzoló elem kiépítésének munkálatai, aminek köszönhetően hamarosan lecserélhetővé válik a már nem támogatott, korábbi google diagramrajzoló program-elem. 3. A hibajelző programelem további fejlesztése, kiegészítése az adatgyűjtők részére a témavezetőnek visszajelzést lehetővé tevő (feedback) modullal, amit követett az adatgyűjtőknek szóló visszajelző-modul kiépítése. 4. Kód- és Bibliográfia-szerkesztő modul kiépítése, önálló kód- és bibliográfia-felvitel megteremtése a Témavezető részére, és ehhez kapcsolódóan a Gyűjtemények és Kódrendszer rövidítéseinek és azok feloldásainak automatizált megjelenítése a Főoldalon (emellett, az igényeknek megfelelően, folyamatosan bővítettük az adattípusok kódolására szolgáló kódrendszert is). 5. A „trash/törölt lapjaim” kezelése funkció hozzáférhetőségének megteremtése minden adatgyűjtő számára a "adataim/My page" menüpontban. 6. Új adatgyűjtők részére hozzáférés kiépítése. 7. Önálló szerkesztői hozzáférés megteremtése a Témavezető részére a lldb.elte.hu (Események, Publikációk, Csapat etc.) projekt-oldalak szerkesztése céljából. 8. Végezetül (Nemes Júlia közreműködésével) elkészült az adatbázis <http://lldb.elte.hu/> külső oldalainak redesign-ja, újratervezése, aminek köszönhetően az adatbázis modern, esztétikus új külsővel vághat neki az újabb, immár 4. projekt-időszaknak. Az adatbázis, és a fejlesztések megtekinthetők a <http://lldb.elte.hu/adminisztracio/> oldalon (login: OTKA, jelszó: Herman).

A szoftver mellett a projekt hardver-hátterét is fejlesztettük: a projekt első évében beszereztük a betervezett (a nem kölcsönözhető, nem fénymásolható gyűjteményeken végzendő) mobil adatgyűjtést lehetővé tevő note book-ot.

2. Báziskönyvtár fejlesztése

A projektidőszakban folytatódott a projekt báziskönyvtárának kiépítése. Ennek keretében (külföldi vagy hazai könyvtárközi, ill. könyvtári kölcsönzéssel) mintegy 56 feliratos korpuszt és 5 feliratos nyelvészeti monográfiát hozattunk meg a kutatóhelyre és szkenneltettünk be (az első projektévben további 10 feliratos korpusz-kötetet a kutatóhelyen fénymásoltunk le).

3. Adatgyűjtés és adatgyűjtők

A fejlesztések mellett a projektidőszakban intenzíven folyt az adatgyűjtés és az adatrögzítés is a kijelölt területeken, aminek következtében a teljes projektidőszakra a tervezett adatlap-mennyiséget némileg túlteljesítve, 19000 helyett 19854 adatlapot sikerült az adatbázisban rögzíteni a jelentési időszak végéig (összesített adatlap-szám 2018.01.31-n: 39981) a projekt gyűjtési területét képező provinciák feliratgyűjteményeiből. Az előző két szakaszban felvitt adatlap-mennyiséggel (20127) együtt így olyan mértékű, közel 40000 adatlapból álló adatbázis jött létre, amelyen intenzíven lehetett elvégezni azokat a dialektológiai elemzéseket, amelyek sorozata még a 2. szakasz folyamán kezdődtek el, és a most zárult 3. szakaszban intenzíven folytatódtak. Ennek eredményeképpen számos hazai és nemzetközi konferencia-előadás, illetve angol és magyar nyelvű publikáció született a most zárult 3. szakaszban, vö. lentebb 4. és 5. pont alatt. A vonatkozó kutatások eredményességét tovább fokozta, hogy sikeres pályázást követően (jelen projekt témavezetőjének kezdeményezésére és vezetésével) megalakult 2015. július elsejével a 'Lendület' Számítógépes Latin Dialektológiai Kutatócsoport (<http://www.nytud.hu/oszt/finnugor/indexlendulet.html>) az MTA Nyelvtudományi Intézetében, amely a jelen projekt és előzményeitől nem érintett földrajzi területek (Róma városa, a latin Afrika és Délnyugat-Itália, továbbá Corsica, Sardinia és Sicilia) hatalmas anyagának feldolgozását tűzte ki célul, és megfelelő kereteket és lehetőségeket biztosított a kutatásban résztvevők számára, hogy a kutatás témáiban és az adatbázis-munkálatokban ez eddigieknél alaposabban és a korábbinál intenzívebben merülhessenek el. Így az elemző munkálatokba, a most zárult 3. szakasz utolsó 2 évében, egyre nagyobb, egyesített anyagot, adatlap-mennyiséget lehetett bevinni, és ez igen csak fellendítette a dialektológiai munkálatok intenzitását, amit egyébiránt a 'Lendület'-projekt és a jelen NKFIH(OTKA)-projekt keretében létrehozott, 2016-tól évenként az MTA Nyelvtudományi Intézetében megrendezett Nemzetközi Számítógépes Latin Dialektológiai Műhelykonferencia csak tovább fokozott (<http://www.nytud.hu/conf/cldworkshop2016.html>, <http://www.nytud.hu/conf/cldworkshop2017.html>).

A projekt nemzetköziesítése azonban már 2014 elején elkezdődött, amikor Javier Velaza professzor révén, a Barcelonai Egyetem három PhD-hallgatóját sikerült bevinni a projektmunkálatokba, akik a három hispániai provincia feliratainak latin nyelvének leírását tűzték ki célul doktori munkálataik keretében: Blanca Rodríguez i Belló Hispania Citerior, (a 2016-ban doktori disszertációját megvédő) Lidia Martín Adán Baetica, míg (a 2017-ben doktori disszertációját megvédő) Silvia Tantimonaco Lusitania provincia feldolgozásába

kapcsolódott bele.

A projektidőszakban a következő adatgyűjtők végeztek adatgyűjtést az Adatbázis számára (teljesítményük sorrendjében, nevük mögött a felvitt adatlap-számmal, amely előtt < = 'több mint'): Vágási Tünde (< 6000), Silvia Tantimonaco (< 3000), Fodor Krisztina (< 2000), Zelenai Nóra (< 1500), Sánta Sára (< 1500), Seres Dániel (< 1000), Visontai Réka (< 700), Bajnok Dániel (< 450), Blanca Rodríguez i Belló (< 400), Farkas Anna (< 400), Lidia Martín Adán (< 300), Ambrus Lehel (< 250), Horváth Janka Júlia (< 100), továbbá 50-100 adatlap közötti mennyiséget vitt fel: Kovács Judit, Zimonyi Ákos, Lakihegyi Viktória, Gonda Attila, Adamik Béla és Barta Andrea.

Adamik Béla témavezető kutató, Barta Andrea és Kiss Sándor résztvevő kutatók közreműködésével végezte az adatlapok ellenőrzését, a hibák jelzését és a hibajavítások ellenőrzését.

A projekt időtartama alatt, a következő gyűjtemények adatai kerültek felvitelre digitális adatlapokon az Adatbázisba a projekt gyűjtési területét képező provinciákból (a korpuszrövidítések feloldását l. http://lldb.elte.hu/admin/abbrev_bibl.php), itt terjedelmi okokból csak azokat a korpuszokat tüntetjük fel (csökkenő sorrendben), amelyekből legalább 5 adatlap fel lett véve (a rövidítés után zárójelben közöljük az adott korpuszból felvitt adatok nagyságrendjét, ahol < = 'több mint'): CIL (< 11000), PizV (< 1200), SupIt (< 800), ICI (< 500), AE (< 450), CILCaceres, CILA (< 250), HEp IHC (< 200), CICMerida, ILGN, IRCPacen, ERAEmerita, AHB, ILJug, CIPTP (< 150), ERPLeon, FE, ILLPRON, CIMRM, Hild, CIIC, ILTG, IRPToledo, InscrIt (< 100), CCID, IScM, Badajoz, EMarsi, TitAqu, CartNova, IRIllici, ELarino, ILAM, Wagner, DTM, ERCanosa (< 50), Conimbri, ADBulgar, CIRPZamora, WT, CivIgaed, AquaeFlaviae, Kurilic, Olisipo, ICERV, ILN, ERBeira, ERCantab, EE, CIRPSalamanca, Garcia, MiliariosPlata (< 20), ERPSalamanca, CIBalear, InscrAqu, MosHispa, Mallon, ERCollippo, CSIR-D, IRMusNav, IRheinland, AEHercegovine, Doclea, LIA, RIU (< 10), RIB, ILBulg, CLEBetica, AIJ, ILS, Angers, ILB, Beiras, Mérida, ILMadrid, CPILCaceres, IMS, ERAvila, ERTeruel, GSAE, CARNmil, HEpOnl, Conrad, ILAin, ERRioja, CAG (< 5) és ezen túlmenően mintegy 70 további publikációból lett felvéve 1-4 közti adاتمennyiség. Mindennek következtében a most zárult 3. szakaszban az NKFIH (OTKA) projekt keretébe tartozó provinciák (a folyamatosan megjelenő újabb gyűjtemények miatt csak becsült) feldolgozottsága nagymértékben növekedett: az 1. szakasz gyűjtési területén (Illyricum, Gallia és Britannia régióinak provinciáin) a feldolgozottság mértéke a következő: Britannia 95%, a galliai provinciáknál Aquitania 95%, Belgica és Lugdunensis 85%, Narbonensis 75%, az illyricumiaknál Dalmatia és Noricum 95%, Pannonia Inferior és

Superior 85%, Moesia Inferior és Superior és Dacia 80%, Raetia 70%; a 2. szakasz gyűjtési területén (Hispania, Germania, Észak-Itália és Alpes provinciáin) a feldolgozottság mértéke a következő: a hispaniai provinciák közül Lusitania 98%, Hispania Citerior 70%, Baetica 60%, Germania Inferior és Superior 75%, az észak-itáliai provinciák közül Venetia et Histria 90%, Transpadana 80%, Liguria 70%, az alpesi provinciáké (Alpes Cottiae, Graeae, Maritimae, Poeninae) pedig 60%. Végül a 3. szakasz gyűjtési területén (Közép-Itália és Délkelet-Itália provinciáin) a feldolgozottság mértéke a következőképpen alakult: a közép-Itáliai Aemilia 60%, Etruria 50% és Umbria 50%, míg a délkelet-itáliai Picenum 95%, Apulia et Calabria 90%, Samnium 75%. Így összességében az adatgyűjtési tevékenység a fentiek tükrében sikeresnek és hatékonnak nyilvánítható.

4. Konferencia-részvételek, konferencia-szervezések, külföldi kutatóutak és kurzusok

A munkatervben a projektidőszakra tervezett konferencia-részvételek és kutatóutak mind megvalósultak (vö. <http://lldb.elte.hu/events.php>).

Adamik Béla témavezető kutató 10 magyar és 10 angol nyelvű projektelőadást tartott a projektidőszakban, időrendi sorrendben a következőket: A szinkópa gyakorisága a kései latin nyelvben a feliratok tanúbizonysága alapján (11. Magyar Ókortudományi Konferencia, Nyelvészet szekció, ELTE Budapest, 2014.05.22.), A tentative study on the dialectology of Vulgar Latin vocalic mergers: the interaction between confusion of vowel quality, syncope and accent (11th International Conference on Late and Vulgar Latin, University of Oviedo, 02.09.2014), A számítógépes latin dialektológia régi-új útjain. A vulgáris latin magánhangzó-fúziók, a szinkópa és a hangsúly korrelációja (Nyelvelmélet és dialektológia - Műhelykonferencia, PPKE, Budapest, 2014.11.18.), Computerised Historical Linguistic Database of Latin Inscriptions of the Imperial Age: basic concepts, methodology and some new results (University of Barcelona, Department of Latin Philology, 23.01.2015), A latin dialektológia régi-új útjain: a vulgáris latin magánhangzó-fúziók, a szinkópa és a hangsúly korrelációja (Ókortudományi Társaság, Budapest 2015.02.20.), On the dialectology of the Vulgar Latin merger of /b/ and /w/: Evidence from inscriptions (18th International Colloquium on Latin Linguistics (ICLL), University of Toulouse, 09.06.2015), A vulgáris latin /b/ és /w/ fúziójának esetleges görög háttéréhez: Dialektológia a kontaktológia szolgálatában (Nyelvelmélet és kontaktológia 3 Műhelykonferencia, PPKE BTK Budapest, 2015.11.18.), Potential Greek influence on Vulgar Latin sound change [b] > [β]: Dialectological evidence from inscriptions (University of Barcelona, Department of Latin

Philology, 18.03.2016), Potential Greek influence on the Vulgar Latin sound change [b] > [β]: Dialectological evidence from inscriptions (First International Workshop on Computational Latin Dialectology, Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, April 7–8, 2016), A vulgáris latin /b/ és /w/ fúziójának összefüggése a magánhangzóközi /w/ kiesésével a feliratos anyag tükrében (12. Magyar Ókortudományi Konferencia, DE - Debrecen, Nyelvészet szekció, 2016. május 27.), Adamik, Béla: On the Role of Palatalization in the Vulgar Latin Sound Change /w/ > /β/ (Latin vulgaire – latin tardif XII, Uppsala university, August 22-26 2016), Császárkori latin feliratok számítógépes nyelvtörténeti adatbázisa - a latin dialektológiai kutatások újabb eredményei (előadás, PPKE, BTK, Sophianum, 109-es terem, 1088, Budapest, Mikszáth tér 1., 2016. október 12.), On the Role of Palatalization in the Vulgar Latin Sound Change /w/ > /β/ (University of Brno, Department of Classical Philology, 25.10.2016), Császárkori latin feliratok számítógépes nyelvtörténeti adatbázisa - a latin dialektológiai kutatások újabb eredményei (Emlékkonferencia Alföldy Géza halálának ötödik évfordulója alkalmából, ELTE BTK, Régészettudományi Intézet, 2016. november 7.), Íráshibáktól a nyelvjárásokig - a latin nyelv területi változatainak nyomában (Barta Andreával, Gonda Attilával és Zelenai Nórával közösen, a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából, 2016. november 8. 14-16 óra, MTA Székház), A Császárkori latin feliratok számítógépes nyelvtörténeti adatbázisa (A Lendület-program a bölcsészettudományokban, MTA Székház, Budapest, 2016. november 17.), A palatalizáció szerepe a vulgáris latin /w/ > /β/ hangváltozásban (Nyelvelmélet és diakronia 3. műhelykonferencia, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, Sophianum 206, 2016. november 22.), Demonstration of the Computerized Historical Linguistic Database of the Latin Inscriptions of the Imperial Age (Centro de Estudos Clássicos da Universidade de Lisboa, 24 novembro 2016), The problem of the omission of word final -s as evidenced in the inscriptions of the imperial period (Second International Workshop on Computational Latin Dialectology, Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, March 30–31, 2017) és The problem of the omission of word final -s as evidenced in the inscriptions of the imperial period (19th International Colloquium on Latin Linguistics (ICLL), Munich, Bavarian Academy of Sciences and Humanities, 28.04.2017).

Kiss Sándor résztvevő kutató 4 francia nyelvű, a projekt témájához távolabbról kapcsolódó előadást tartott az említett 2015-ös 18. toulousei nemzetközi latin nyelvészeti konferencián (Schéma narratif et subjectivité du narrateur chez quelques historiens de l'Antiquité tardive címmel) és a 2017-es 19. müncheni nemzetközi latin nyelvészeti konferencián (Progression thématique et types de séquence chez quelques historiens romains

címmel), valamint a 2014-es 11. ovidéói nemzetközi vulgáris és kései latin konferencián (Usage, variation et norme dans les chroniques latines du Haut Moyen Âge címmel) és a 2016-os 12. uppsalai nemzetközi vulgáris és kései latin konferencián (État du système, variation et virtualité du changement en latin tardif címmel). Ezen kívül szekcióelnökként segítette a 2016-os First International Workshop on Computational Latin Dialectology és a 2017-es Second International Workshop on Computational Latin Dialectology sikeres lebonyolítását.

Barta Andrea résztvevő kutató, aki a projektidőszak alatt, a projekt témájában, „Római kori pannoniai átoktáblák és nyelvezetük” című disszertációjával (<http://doktori.btk.elte.hu/lingv/bartaandrea/diss.pdf>) 2015-ben PhD-fokozatot szerzett, 8 magyar és 6 angol nyelvű projektelőadást tartott a projektidőszakban, időrendi sorrendben a következőket: (Lassányi Gáborral közösen) Az elgörbült nyelv - Új adatok az aquincumi átoktábla szövegéhez (11. Magyar Ókortudományi Konferencia, Nyelvészet szekció, ELTE Budapest, 2014.05.22.), Tongue like a sword: some remarks on the Aquincum curse tablet (Laetae Segetes IV. Brno, 19-21.11.2014.), Ito Pater, Eracura és a postás. Újabb átoktábla Aquincumból (Fiatal Római Koros Kutatók IX. Konferenciája. Marosvásárhely, 2015. május 8-10.), A Letter to the Netherworld. The Third Curse Tablet from Aquincum (First International Workshop on Computational Latin Dialectology, Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, April 7-8, 2016), Mercurius epistularius. A harmadik aquincumi átoktábla (Fiatal Római Koros Kutatók X. Konferenciája, FIROKONF 10, Pápa, 2016. május 13-15.), Levél az alvilágba. A harmadik aquincumi átoktábla (Előadás, 12. Magyar Ókortudományi Konferencia, DE - Debrecen, Nyelvészet szekció, 2016. május 27.), Barta, Andrea: „Quicunqua atversarius surgeserit ...” Linguistic features of new curse tablets from Pannonia (paper, Latin vulgaire – latin tardif XII, Uppsala university, August 22-26 2016), Íráshibáktól a nyelvjárásokig - a latin nyelv területi változatainak nyomában (Adamik Bélával, Gonda Attilával és Zelenai Nórával közösen a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából, 2016. november 8. 14-16 óra, MTA Székház), Cerberusok, kapjátok el Bellicus ellenfeleit... Az aquincumi átoktáblák (előadás, Ókortudományi Társaság, Budapest 2017.03.17.), The Siscia Curse Tablet from a Linguistic Point of View. A New Autopsy (Second International Workshop on Computational Latin Dialectology, Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, March 30-31, 2017), A sisciai átoktábla újabb vizsgálat alatt (Előadás, Fiatal Római Koros Kutatók XI. Konferenciája, Paks, 2017. május 12-14.), Underworld Deities on Curse Tablets from Aquincum (poszter) és (Németh, Györggyel közösen előadás) Curse

Tablets from North Africa (XVth International Congress of Greek and Latin Epigraphy, Languages – Culture of Writing – Identities in Antiquity. Vienna, 28th August – 1st September 2017.), Mit üzen a varázsló? - Az aquincumi átoktáblák (előadás, Kutatók éjszakája, Aquincumi Múzeum, 2017. szeptember 29.).

A projektben közreműködő adatgyűjtő munkatársak közül 4 magyar és 2 angol projektelőadást tartott Gonda Attila doktorandusz (aki a projekt témájában készíti disszertációját): Aquincum latin nyelve (11. Magyar Ókortudományi Konferencia, Nyelvészet szekció, ELTE Budapest, 2014.05.22.), The Aquincum–Salona–Aquileia Triangle: Latin language in the Alps–Danube–Adria region (First International Workshop on Computational Latin Dialectology, Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, April 7–8, 2016), Latin nyelv az Alpok-Duna-Adria régióban (Előadás, 12. Magyar Ókortudományi Konferencia, DE - Debrecen, Nyelvészet szekció, 2016. május 27.), Íráshibáktól a nyelvjárásokig - a latin nyelv területi változatainak nyomában (Adamik Bélával, Barta Andreával és Zelenai Nórával közösen a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából, 2016. november 8. 14-16 óra, MTA Székház), Changes in the consonant system and verbal system of Pannonia, Dalmatia and Venetia et Histria (Second International Workshop on Computational Latin Dialectology, Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, March 30–31, 2017), Egység és különbözőség Pannonia Inferior, Venetia–Histria és Dalmatia latin nyelvében (IV. Mathema Konferencia, ELTE BTK, 2017. május 29-30.).

Továbbá 2 magyar és 1 angol projektelőadást tartott Zelenai Nóra adatgyűjtő, mesterszakos hallgató majd (2017 szeptemberétől) doktorandusz, aki szintén a projekt témájában készíti disszertációját: Íráshibáktól a nyelvjárásokig - a latin nyelv területi változatainak nyomában (Adamik Bélával, Barta Andreával és Gona Attilával közösen a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából, 2016. november 8. 14-16 óra, MTA Székház), The variants of the *se vivo fecit* expression found on latin language inscriptions (Second International Workshop on Computational Latin Dialectology, Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, March 30–31, 2017), *A vivo suo formula*, mint a latin és a görög nyelv egymásra hatásának esetleges megnyilvánulása Moesia Inferior provinciában (Előadás, IV. Mathema Konferencia, ELTE BTK, 2017. május 29-30.).

Ezen túl a barcelonai egyetem doktorandusza, a jelen projektben adatgyűjtőként is közreműködő Silvia Tantimonaco két projektelőadást tartott: Applied Computational Latin Dialectology: first results from the Conventus Pacensis (South Portugal). Continuity and

linguistic innovation címmel (First International Workshop on Computational Latin Dialectology, Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, April 7–8, 2016) és Remarks on the Vulgar Latin Nominal System of Lusitania címmel (Second International Workshop on Computational Latin Dialectology, Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, March 30–31, 2017).

Így összességében a teljes projektidőszakban 24 magyar és 21 angol előadás hangzott el a jelen projekt résztvevő kutatói és közreműködő adatgyűjtő munkatársai részéről.

Itt említendő, hogy Adamik Béla témavezető (a hazai, az ELTE BTK Latin tanszékén, a latin szakirányos mesterszakos hallgatók részére rendszeres tartott adatbázis-kursusain túlmenően) a következő 4 angol nyelvű kurzust tartotta meg a brnói és a barcelonai egyetemen az adatbázis-munkálatokról a külföldi adatgyűjtők részére a projekt nemzetközivé tétele érdekében: Introduction in to the Computational Latin Dialectology (course, University of Brno, Department of Classical Philology, 03-04.11.2014), Computerised Historical Linguistic Database of Latin Inscriptions of the Imperial Age (course, University of Barcelona, Department of Latin Philology, 19-22.01.2015.) Collecting and Recording Data in the Computerized Historical Linguistic Database of the Latin Inscriptions of the Imperial Age (paper & workshop, University of Brno, Department of Classical Philology, 25-26.10.2016) és Introduction to bad Latin according to misspelt inscriptions (course, University of Brno, Department of Classical Philology, 31.10.-02.11.2017)

5. Publikációk

A K 108399 szám feltüntetésével a projektidőszakban összesen 29 publikáció jelent meg (vö. <http://lldb.elte.hu/documents.php>), ezek közül 15 angol nyelvű, időrendben a következők: Barta, A.: Ito Pater, Eracura and the Messenger: A Preliminary Report on a New Curse Tablet from Aquincum (<http://real.mtak.hu/37586/>), Barta, A.: New Remarks on the Latin Curse Tablet from Savaria (<http://real.mtak.hu/37577/>), Adamik, B.: Computerized Historical Linguistic Database of the Latin Inscriptions of the Imperial Age: Search and Charting Modules (<http://real.mtak.hu/37556/>), Adamik, B.: The frequency of syncope in the Latin of the Empire: A statistical and dialectological study based on the analysis of inscriptions (<http://real.mtak.hu/10275/>), Adamik, B.: On the Vulgar Latin merger of /b/ and /w/ and its correlation with the loss of intervocalic /w/: Dialectological evidence from inscriptions (<http://real.mtak.hu/43264/>), Adamik, B.: First International Workshop on Computational

Latin Dialectology (<http://real.mtak.hu/70716/>), Tantimonaco, S.: Applied Computational Latin Dialectology: first results from the Conventus Pacensis (South Portugal) (<http://real.mtak.hu/70720/>), Gonda, A.: The Aquincum–Salona–Aquileia Triangle: Latin language in the Alps–Danube–Adria region (<http://real.mtak.hu/70719/>), Barta, A.: A Letter to the Underworld: A Research Report on the Curse Tablet Aq-2 (<http://real.mtak.hu/70718/>), Adamik, B.: Potential Greek influence on the Vulgar Latin sound change [b] > [β]: Dialectological evidence from inscriptions (<http://real.mtak.hu/70717/>), Adamik, B.: A study on the dialectology of Vulgar Latin vocalic mergers: the interaction between confusion of vowel quality, syncope and accent (<http://real.mtak.hu/19711/>), Adamik, B.: Second International Workshop on Computational Latin Dialectology (<http://real.mtak.hu/72990/>), Gonda, A.: Changes in the consonant system of Pannonia Inferior, Dalmatia and Venetia et Histria (<http://real.mtak.hu/72992/>), Barta, A.: The Siscia curse tablet from a linguistic point of view: a new autopsy (<http://real.mtak.hu/72991/>), Adamik, B.: The problem of the omission of word-final -s as evidenced in Latin inscriptions (<http://real.mtak.hu/72988/>).

Továbbá 14 magyar nyelvű publikáció is megjelent ugyanilyen módon: Adamik, B.: A számítógépes latin dialektológia műhelyéből: az esetrendszer átalakulásának területi különbségei a feliratos anyag tükrében (<http://real.mtak.hu/19201/>), Gonda, A.: Aquincum latin nyelve (<http://real.mtak.hu/31568/>), Adamik, B.: A szinkópa gyakorisága a kései latin nyelvben a feliratok tanúbizonyosága alapján (<http://real.mtak.hu/31232/>), Adamik, B.: A szinkópa gyakorisága a kései latin nyelvben a feliratok tanúbizonyosága alapján (<http://real.mtak.hu/31232/>), Adamik, B.: A számítógépes latin dialektológia régi-új útjain: a vulgáris latin magánhangzó-fúziók, a szinkópa és a hangsúly korrelációja (<http://real.mtak.hu/21172/>), Gonda, A.: Fehér Bence: Pannonia latin nyelvtörténete. Budapest 2007 (recenzió, <http://real.mtak.hu/37591/>), Barta, A.: Ito Pater, Eracura és a kézbesítő: Előzetes jelentés egy újabb aquincumi átoktábláról (<http://real.mtak.hu/37590/>), Adamik, B.: A vulgáris latin /b/ és /w/ fúziójának esetleges görög háttéréhez: dialektológia a kontaktológia szolgálatában (<http://real.mtak.hu/37618/>), Zelenai, N.: "Libertae isdem coniugi T. Licinius". Az idem névmás megkövesedésének problematikája (<http://real.mtak.hu/43397/>), Adamik, B.: A palatalizáció szerepe a vulgáris latin [w] > [β] hangváltásban (<http://real.mtak.hu/55649/>), Gonda, A.: Az Aquincum–Aquileia–Salona háromszög: latin nyelv a római birodalom Alpok–Duna–Adria régiójában (<http://real.mtak.hu/63583/>), Barta, A.: Levél az alvilágba. Az Aq-2 átoktábla (Előzetes jelentés) (<http://real.mtak.hu/63115/>), Adamik, B.: A vulgáris latin /b/ és /w/ fúziójának össze-függése a magánhangzóközi /w/ kiesésével a feliratos anyag tükrében (<http://real.mtak.hu/62955/>), Vágási, T.: Iupiter Dulcenus (<http://real.mtak.hu/73437/>).

Továbbá 1 angol nyelvű és 1 magyar nyelvű tanulmány lett publikációra elfogadva a K 108399 szám feltüntetésével: Adamik, B.: On the Role of Palatalization in the Vulgar Latin Sound Change /w/ > /β/ (<http://real.mtak.hu/73248/>) és Adamik B.: A szóvégi -s kiesésének problémája a latin feliratok tükrében (<http://real.mtak.hu/74824/>).

Megemlítendő még, hogy már a most zárult projekt időszakában, 2014 augusztusában jelent meg e projekt előző, 2. szakasza K 81864 számának feltüntetésével 1 angol és 1 olasz projekttanulmány: Adamik, B.: In Search of the Regional Diversification of Latin: Changes of the Declension System According to the Inscriptions (<http://real.mtak.hu/19202/>) és Jekl, Á.: Cambiamenti fonetici nel latino della provincia della Moesia Inferior (<http://real.mtak.hu/19204/>), továbbá a K 81864 szám feltüntetésével 1 olasz projekttanulmány továbbra is megjelenésre vár: Jekl, Á.: Cambiamenti fonetici del latino nella provincia della Scythia Minor (<http://real.mtak.hu/4079/>).

Továbbá 1 angol projektpublikációból lemaradt az OTKA szám feltüntetése (emiat nem számítjuk bele a publikációszámba, de megemlítjük): Barta, A.: Ito Pater, Eracura and the Messenger: A Preliminary Report on a New Curse Tablet from Aquincum (<http://real.mtak.hu/37586/>).

Így összességében a teljes projektidőszakban 18 angol (108399-es projekt-számmal 15 megjelent, 1 közlésre elfogadott tanulmány és 1 megjelent tanulmány projektszám nélkül), 2 olasz (81864-es projektszámmal 1 megjelent és 1 közlésre elfogadott tanulmány) és 15 magyar (108399-es projekt-számmal 14 megjelent és 1 közlésre elfogadott) publikáció született a jelen projekt résztvevő kutatói és közreműködő adatgyűjtő munkatársai részéről.

6. Összegzés:

Mindent egybevetve a Projekt munkatervében vállaltak teljesítése sikeresnek ítéhető. Jelentős fejlesztéseket hajtottunk végre a magyar és angol felülettel is rendelkező, internetes hozzáférésű Adatbázis-szoftveren (vö. <http://lldb.elte.hu/>), amelyet így nemzetközi együttműködés eszközüvé tettünk. A korábbi projektekbe bevont adatgyűjtők mellé bevontunk és kiképeztünk, mind belföldről, mind külföldről újabb adatgyűjtő munkatársakat: az ő hatékony munkájuknak köszönhetően a projekt záró dátumáig az eredetileg tervezettnél nagyobb mennyiségű adatlapot sikerült az Adatbázisban rögzíteni. Folytatódott a projekt báziskönyvtárának kiépítése azoknak a feliratgyűjteményeknek a beszerzésével, amelyek alapján az adatgyűjtést folyamatosan végeztük. Jelentős lépéseket tettünk a projekt nemzetközi megismertetésére a Projekt munkatársainak külföldi kutatóútjaival és

konferencia-részvételeivel, amelyek keretében az Adatbázisba felvitt adatlap-mennyiségekre építve a latin dialektológia egy-egy részkérdésében újabb, nemzetközi szinten is jelentős eredményeket lehetett nemzetközi szintéren bemutatni. Hangsúlyosan említendő, hogy a párhuzamos Lendület-projektrel szorosan együttműködve sikerült egy nemzetközi fórumot életre hívni, a nemzetközi számítógépes latin dialektológiai műhelykonferenciát, amely 2016-tól kezdődően évente megrendezve rendkívül termékenyítőleg hatott a vonatkozó kutatásokra és a projekt nemzetközi együttműködési hálózatának kiépítésére. A most zárult projekt fent vázolt, gazdag és eredményes programjához és teljesítményéhez tehát sokféleképpen hozzájárult a témavezető kutató által 2015-ben az MTA NyTI-ben felállított 'Lendület' Számítógépes Latin Dialektológiai Kutatócsoport. Ugyanakkor a párhuzamos Lendület-projekt a Római Birodalom azon földrajzi területeinek (ti. Róma városa, Délnyugat-Itália a szigetekkel és a latin Africa) adatbázisbeli feldolgozását, kiértékelését célozza és finanszírozza, melyek nem részei jelen NKFIH (OTKA)-projektnek, így – a közös célkitűzések ellenére – a két rokon projekt között, az egyértelmű területi-földrajzi elhatárolásnak köszönhetően átfedés nincsen, csak szoros és eredményes együttműködés. Mindamellett a most zárult projekt adatgyűjtési területein is tovább folytatódnak az adatbázis vonatkozó munkálatai immár az NKFIH (OTKA)-projekt (K 124170 ny. sz., 2017.12.01-2021.11.30.) 4. szakasza keretében.

Dr. habil. Adamik Béla s.k.
egyetemi docens
témavezető kutató